

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för svenska språket

Graduella och diskreta modifierare
Reflexiva partikelkonstruktioner i svenska språket
ur ett konstruktionsgrammatiskt perspektiv

Per Malm

Specialarbete, 15 hp

Ämne: Svenska språket

VT: 2013

Handledare: Benjamin Lyngfelt

Sammandrag

Ambitionen med min uppsats är att undersöka vilka reflexiva partikelförbindelser med formen *verba upp sig*, som bär på en eller flera helhetsbetydelser vilken/vilka inte kan utläsas ur de enskilda delarna. Förhoppningen är även att fastställa vilken konstruktionsgrammatisk konstruktion en sådan betydelse kan kopplas till. Det är i viss mån en sökande uppsats med en stark föraning, snarare än en konkret hypotes, om att en eller flera helhetsbetydelser går att utläsa ur den formen.

Den teoretiska ansatsen utgörs främst av konstruktionsgrammatik, som delvis ställs i kontrast till en bitvis lexikografiskt driven metod. Grundtanken är att utgå ifrån den lexikografiska informationen i *Svensk ordbok* som gäller för verbvariabeln, *upp* och *sig*, samt vanligt förekommande lexikaliserade förbindelser, för att sedan undersöka hur pass motiverad helhetsbetydelsen är utifrån delarna, samt hur delarna motiverar helhetsbetydelsen. Om en sådan motivering är svag, svarar detta delvis mot konstruktionsgrammatikens krav på en konstruktion, och motiverar en fortsatt syntaktisk analys.

Undersökningsmaterialet är hämtat ur korpusen skönlitteratur med hjälp av konkordansverktyget Korp 2.0; revision 65085, tillhörande den nationella resursen Språkbanken vid Göteborgs Universitet.

Min undersökning visar att samtliga reflexiva partikelförbindelser i undersökningsmaterialet har en oförutsägbar, eller snarare sagt en svagt motiverad helhetsbetydelse. Mot bakgrund av den lexikografiska informationen framträder två möjliga konstruktioner, vilka benämns graduell modifierare och diskret modifierare. Den förstnämnda utmärks av att *upp* modifierar betydelsen av verbet till ett komparativt adjektiv, som sedan *sig* förmedlar till subjektsrollen i satsen. Den sistnämnda fungerar på liknande sätt med den skillnad att den är diskret, dvs. att den tillskriver subjektet ett binärt tillstånd, dvs. i betydelsen 'antingen eller'.

Det uppstår dock ett problem vid den syntaktiska analysen som den här uppsatsen inte lyckas ge en fullgod lösning på. Problemet bottenar i svårigheterna att skilja dessa konstruktioner åt syntaktiskt, då de visar tendenser till att vara polysema konstruktioner, dvs. samma form men skilda betydelser. Ett antagande om en konstruktionaliseringsprocess – vilket kan sägas vara en övergripande språkförändringsprocess i vilken grammatikaliserings- och lexikaliseringsprocesser ses som instanser – presenteras som en möjlig lösning på problemet.

Nyckelord: Konstruktionsgrammatik, partikel, partikelförbindelse

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Syfte	2
1.2 Material och metod	2
1.3 Uppsatsens disposition	3
2 Teori	5
2.1 Definition av upp enligt Svensk ordbok	5
2.2 Reflexiven sig	6
2.3 Partikelförbindelse och reflexiv verbförbindelse	8
2.4 Lexikalisering	10
2.5 Transitivitet	13
2.6 Semantiska roller	13
2.7 Konstruktionsgrammatik	17
2.8 Sammanfattning	21
3 Analys	22
3.1 Betydelser av upp i RPF-form	22
3.2 Lexikalisering och motiveringsandelar	27
3.3 Placering av RPF	29
3.4 Semantiska roller	31
3.5 Sammanfattning av resultat	33
4 Avslutande diskussion	34
5 Litteraturförteckning	36

Tabellförteckning

Tabell 1: Söksträngar MSD	2
Tabell 2: Svensk ordbok – lexikala betydelsedimensioner	5
Tabell 3: Lexikaliserade förbindelser	9
Tabell 4: Semantiska roller och särdrag	15
Tabell 5: Verbets typfrekvens, & förekomstfrekvens av upp i RPF-form	22
Tabell 6: Typ- och förekomstfrekvens av variabel i RPF-form	24
Tabell 7: X verbar så att X blir adjektiv komparativ	25
Tabell 8: X verbar så att X når ett diskret resultat	25
Tabell 9: X verbar så att X når en högre befintlighet i rummet	25
Tabell 10: Dubbla betydelsedimensioner	26
Tabell 11: Positionsschema	30

1. Inledning

Vad är *upp* med språket? Lider det av ett ständigt undantagstillstånd eller finns det tillfällen då det faktiskt kan säga oss något vettigt om *upp*? Detta är frågor som kan tyckas något fåniga. *Upp* är väl *upp*? *Ett upp är ett upp är ett upp är ett upp* blir – likt den ros i Gertrude Steins välkända dikt – endast den sammanlagda summan av förvirringar jag helst undviker att utsätta mig för. Jag verkar inte ens med säkerhet kunna lista ut betydelsen av ordet i dess singularitet. Fundera gärna över betydelsen av *upp* i meningarna nedan.

- (1) a. Kolossen har ätit upp sig inför morgondagens tävling.
- b. Kolarbetarna har [...] supit upp sig till extasens höjd.
- c. Hur skulle hon tutta upp sig framför honom?
- d. Innan dess skulle han antingen ha fångat en mördare eller sagt upp sig.

I (1.a) har *Kolossen* givetvis inte konsumerat sig själv. Det skulle i så fall vara för att slippa *morgondagens tävling*, men det är inte särskilt troligt att någon skulle gå så långt, eller att det ens är möjligt att genomföra en sådan handling till fullo. I (1.b) har kolarbetarna intagit någon sorts rusdryck och genom effekten av denna dryck nått ett mentalt tillstånd av extas, vilket i det här fallet verkar betyda något positivt. Hade de supit ner sig hade situationen varit en annan. Här är *upp* något bra och höjden enbart metaforisk. I exempel (1.c) är betydelsen av *upp* också något diffus. Lyfter hon sina bröst uppåt i vertikal riktning för att skymma hans sikt, eller är det en handling som ska förstärka attraktiva drag hos subjektet, givet att subjektet och objektet eller endast den ena eller andra finner dessa drag attraktiva; min språkkänsla vacklar. I (1.d) tror jag inte att det råder någon tvekan om vad som har hänt. Det märkliga är snarare att betydelsen av *upp* verkar vara svår att fånga.

Det är inte bara betydelsen av *upp* som jag intresserar mig för i denna uppsats. Det är även verbet och det reflexiva elementet *sig*. Det verkar nämligen förhålla sig på det sättet att *sig* inte alltid refererar till det som *sig* borde referera till. Frågan är om det ibland refererar till något över huvudtaget. Detta görs synligt i (1.a), där det som tidigare nämnts inte verkar vara möjligt att genomföra en sådan handling.

Det är alltså dels den syntaktiska formen [V + *upp* + *sig*], dels vilka helhetsbetydelser av konstruktionen inom den formen som jag intresserar mig för. En utgångspunkt är att helhetsbetydelser inom den givna formen inte följer från betydelsesumman av delarna, dvs. att dessa

uttryck inte uppför sig kompositionellt. Uppsatsen bygger därför på en konstruktionsgrammatisk teori, vilken tillåter och motiverar att behandla sådana uttryck som något mer än en lexikaliserad fras eller ett idiomatiskt uttryck.

1.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att undersöka vilka reflexiva partikel-förbindelser, av typen [*verb* + *upp* + *sig*], som bär på en betydelse som inte går att utläsa ur de enskilda delarna av den reflexiva partikel-förbindelsen. Det är också att fastställa vilken konstruktionsgrammatisk konstruktion en sådan betydelse i så fall tillhör.

1.2 Material och metod

Undersökningsmaterialet består av en korpus tillhörande Göteborgs universitets språkbank. Jag använder mig av korpusen *Skönlitteratur* (<http://spraakbanken.gu.se/korp/#corpus=romi>). *Skönlitteratur* förkortas och kallas vidare i uppsatsen för (R). Förekomster från diverse internet-sidor refereras till som (G) för Google; skrivbordsexempel förkortas (S) och exempel från *Svensk ordbok* förkortas (SO).

I sökverktyget Korp använder jag den utökade sökningsfunktionen vilken genererar 740 träffar. Istället för att arbeta sig igenom de 740 förekomster i (R) som en sökning på [*verb* + *upp* + *sig*] genererar, använder jag mig av msd-funktionen i Korp. På det sättet kan jag arbeta mig igenom ett kategoriserat material utifrån verbform. Samtliga av dessa 740 förekomster är aktiva och förekommer endast inom de fyra verbformer som redovisas i tabellen nedan.

Tabell 1: Söksträngar MSD

Söksträngar	Förekomster
[msd=VB.INF.AKT] + [<i>upp</i>] + [<i>sig</i>]	193
[msd=VB.PRS.AKT] + [<i>upp</i>] + [<i>sig</i>]	89
[msd=VB.PRT.AKT] + [<i>upp</i>] + [<i>sig</i>]	345
[msd=VB.SUP.AKT] + [<i>upp</i>] + [<i>sig</i>]	113

Sökningar på passiverade verb inom korpusen gav inga träffar. Utav de 740 förekomsterna av konstruktionen i undersökningsmaterialet är 3

stycken uttryck defekta eller på annat sätt inte lämpliga att ta med i undersökningsmaterialet. Det är för övrigt endast sammanhängande söksträngar som tas med i materialet, dvs. sökningar på syntaktiska konstruktioner av formen [*verb* + *upp* + *sig*]. Denna form kallar jag fortsättningsvis för **RPF** och den förklaras mer ingående i avsnitt 2.3.

Eftersom den enda variabla konstituenten i min söksträng är verbet, kommer det ibland vara nödvändigt att frångå de primära söksträngarna. I vissa fall använder jag mig av en annan söksträng. Då utgår jag ifrån samma korpusar med ambitionen att belysa kontrasterande exempel. Transformerade konstruktioner (såsom vid utbrytning/fundamentering) används då detta på något sätt kan vara belysande, men inkluderas inte i det primära undersökningsmaterialet. Dessa fall motiverar jag i så fall fortlöpande under arbetets gång.

Jag använder mig av specifika söksträngar utifrån verbform eftersom sammanhållna uttryck av konstruktionen endast existerade i dessa. På det sättet kan jag även skapa mig en bild över förekomstfrekvens satt i förhållande till verbform, i den mån det skulle vara intressant.

När det gäller bedömningen av materialet är jag av den åsikten att en uppräknings av antalet förekomster kategoriserade inom en given ram av villkor och egenskaper inte talar för sig själv; någon måste tala för dem. Det är givetvis inte heller önskvärt med en argumentation utan stöd i någon sorts empiri. I den här uppsatsen strävar jag efter att låta kvalitativa bedömningar och kvantitativa resultat komplettera varandra, i större eller mindre utsträckning. Detta borde bidra till fler möjligheter att argumentera för den reflexiva partikelkonstruktionen, och öppnar således upp för att angripa och diskutera saker som kan tänkas dyka upp under arbetets gång – såväl kvantitativa tendenser som funderingar – vilka annars skulle kunna tänkas vara mindre lämpliga att lyfta fram.

1.3 Uppsatsens disposition

Den resterande delen av uppsatsen är fördelad på tre kapitel. I kapitel två redogör jag för lexikala och grammatiska egenskaper hos partikeladverbet *upp* och det reflexiva pronomenet *sig*, samt vilka grammatiska förbindelser de vanligtvis förekommer i. Därefter följer ett avsnitt om lexikaliseringsprocesser relaterade till *upp* och *sig* samt de förbindelser de vanligtvis uppträder i. Sedan diskuterar jag transitivitet utifrån informationen om *sig*, och fortsätter med ett avsnitt rörande semantiska roller. Avslutningsvis presenterar jag de konstruktionsgrammatiska teorier som jag anser vara relevanta för min analys, samt sammanfattar

huvuddragen i resonemanget gällande bakgrund och teori.

I kapitel tre redovisar jag konstruktionens syntaktiska och semantiska egenskaper mot bakgrund av lexikografisk information utifrån SO rörande *upp* och *sig*, samt vanligt förekommande och ofta lexikaliserade förbindelser där *upp* och *sig* inte sällan ingår. Avslutningsvis sammanfattar jag resultatet av analysen.

I kapitel fyra diskuterar jag de resultat som har framkommit av arbetet. Sedan diskuterar jag för- och nackdelar gällande vissa aspekter av arbetet och avslutar med att knyta an till uppsatsens syfte.

2 Teori

I detta kapitel redogör jag för de lexikala och grammatiska egenskaperna hos partikeladverbet *upp* och det reflexiva pronomenet *sig*, samt vilka grammatiska förbindelser de vanligtvis förekommer i. Därefter följer ett avsnitt om lexikalisering. Sedan diskuterar jag transitivitet utifrån informationen om *sig*, och fortsätter med ett avsnitt rörande semantiska roller. Avslutningsvis presenterar jag den konstruktionsgrammatiska teorin, samt sammanfattar huvuddragen i kapitlet. Avgränsning och anknytning till tidigare forskning inom fältet, diskuteras och vävs förlöpande in under kapitlet i fråga.

2.1 Definition av *upp* enligt Svensk ordbok

Det finns ett flertal tänkbara betydelser av adverbet *upp*, av vilka *Svensk ordbok* listar tolv betydelsedimensioner med varierande betydelsenyanser. Det verkar vara mer eller mindre möjligt för dessa betydelsedimensioner att uttryckas i RPF-konstruktionen.¹

Tabell 2: *Svensk ordbok – lexikala betydelsedimensioner*

Betydelsedimension	Exempel
1. spatial – riktning	<i>Lasse har dragit upp sig till kanten.</i>
2. till en högre grad eller större omfattning	<i>Hetsa upp sig i onödan.</i>
3. med påbörjande (av något)	<i>Kolossen började värma upp sig.</i>
4. avbrutet förlopp	<i>Han hängde [...] upp sig på [...] detaljer.</i>
5. till fullbordande av något	<i>Alla hade ställt upp sig på rad.</i>
6. till ett fungerande helhetsresultat	<i>Motorn varvade upp sig till max.</i>
7. <i>ge</i> -konstruktion – ofta slutgiltig	<i>Ge upp sig inför övermakten.</i>
8. <i>ta</i> -konstruktion	<i>Hon hade tagit upp sig till stugan.</i>
9. <i>ta</i> -konstruktion – till sitt förfogande	<i>? Ta upp sig en extra sittplats.</i>
10. med stödjande funktion	<i>Regeringen slöt upp sig bakom [...].</i>
11. till ett öppet läge/tillstånd	<i>Boken slog upp sig.</i>
12. till en framträdande position för sinnena	<i>Hon tornade upp sig framför Betty.</i>

¹ Jag väljer här att inte gå in på detaljnivå gällande betydelsedimensionerna, utan vill här endast visa på den stora bredden, av vanligt förekommande betydelser av *upp*.

Som det framgår av tabellen ovan borde det inte råda någon större tvekan om att *upp* visar på en stor betydelsevariation satt i förhållande till dess syntaktiska och semantiska omgivning. Dessa betydelser är de mest etablerade hos *upp*, men det finns också förekomster av *upp* i partikelkonstruktioner som faller inom ramarna för flera betydelse-dimensioner – t.ex. *ngn tuttade upp sig*, vilken med lite fantasi faller inom både kategori 1 och 2, och kanske även några till, givet kontext.

Elzbieta Strzelecka skriver i *Svenska partikelverb med in, upp, ut och ner – en semantisk studie ur kognitivt perspektiv* att "[b]akom många partikelverb med *upp/ner* som kan betraktas som abstrakta ligger något slags mental vertikal skala, som i sin tur i grunden bygger på jämförelse eller värdering" (Strzelecka 2003:232). *Upp* ligger på plusaxeln och *ner* på minusaxeln vilket illustreras i figuren nedan:

+	{MER, BRA, HÄLSA, GLÄDJE, MEDVETANDE, AKTIVITET, MAKT, KONTROLL, ORDNING, ABSTRAKT, CENTRUM, FRAMTID} ÄR UPP
–	{MINDRE, DÅLIGT, SJUKDOM, SORG, MEDVETSLÖSHET, PASSIVITET, MAKTLÖSHET, INGEN KONTROLL, OORDNING, KONKRET, PERIFERI, FÖRFLUTET} ÄR NER

Figur 1: Orienterande metaforer i svenskan (Strzelecka 2003:233)

"Fenomen som kan kvantifieras eller rangordnas tycks ordnas mentalt längs vissa skalor och beskrivs ofta, mer eller mindre medvetet, med hjälp av metaforen MER ÄR UPP, MINDRE ÄR NER"(a.a. 2003:234). Om *upp* i vissa fall visar sig bära på en sådan betydelse, så borde rimligtvis verbet i RPF också innefattas eller påverkas av betydelsen.

2.2 Reflexiven *sig*

Det reflexiva pronomenet *sig* har vanligtvis en anaforisk funktion, dvs. att syfta tillbaka på ett korrelat (vanligtvis subjektet), alltså *ngt/ngn* i en sats. I *Svensk ordbok* ges två stycken mer specifika betydelser av *sig*. Den ena betydelsen av *sig* används om man vill (a) "framhäva de mest karakteristiska (inre eller urspr.) egenskaperna hos *ngn* eller *ngt*": t.ex. *Den katten är identisk med sig själv*, eller betydelsen (b) "för att markera att en fortsättning med *i* viss mån motsatt innebörd följer": t.ex. *Tanken i sig var god, men maten du lagade var godare*.

Enligt SAG kan inte reflexiva pronomen ha någon egen betydelse,

”bortsett från den de får indirekt via sina korrelat”, samt att det i reflexiva verbförbindelser är ”oklart om det reflexiva objektet har någon referens”, t.ex. *Kolossen skyndade sig framåt* (SAG 2:330-332). I detta exempel skulle jag vilja säga att referensen är tydlig, dvs. att *sig* refererar till *Kolossen*. Det som är mindre tydligt är huruvida reflexiven tillför satsen något som inte bara är mer av samma sak. *Kolossen skyndade framåt* verkar onekligen betyda samma sak. En sådan konstruktion behandlar Benjamin Lyngfelt i *Mellan polerna - Reflexiv- och deponenskonstruktioner i svenskan* (Lyngfelt 2007:103):

LOKATIV REFLEXIV

[Agens/Tema_{pat} V_{rörelse} Ø Lokativ]

< Subj V Refl Advl >

Huruvida reflexiva konstruktioner är transitiva eller intransitiva är en omtvistad fråga. Lyngfelt menar att det finns grader av transitivitet och att detta kan ha en historisk förklaring: ”när ett reflexivt pronomen utvecklar andra funktioner än att utgöra objekt kan utvecklingen gå åt olika håll” (a.a. 2007:102). Han menar vidare att detta inte innebär att reflexiven är betydelselös, men att vissa reflexiver bär upp en semantisk roll medan andra inte gör det. RPF-uttryckens transitivitet diskuteras närmare i avsnitt 2.5; låt oss först betänka meningarna:

- (2) a. Den katten är identisk med sig själv.
b. Den katten äter upp sig inför vintern.

Resonemanget i SAG fungerar alldeles utmärkt i (2.a), dvs. *sig* korrelerar med *den katten* och har inga betydelsekomponenter som skiljer den åt från sitt korrelat. Exemplet stämmer även väl överens med SO:s första betydelse gällande framhävandet av de karakteristiska, ursprungliga och inre egenskaperna hos korrelatet. Om vi betänker mening (2.b) får vi visserligen inte något problem med att fixera referensen till *sig*, men det verkar däremot inte rimligt att reflexiven bär på samtliga egenskaper som korrelatet bär på. Någonting förändras eller har förändrats; ett skepp kommer lastat, men med vad då?²

Om *sig* inte bär på några andra egenskaper än vad de indirekt ärver av

2 Jag ämnar inte gå in på någon djupare diskussion om huruvida det faktiskt förhåller sig på det sättet att *den katten* (i den bästa av världar) har fått en ny egenskap ’på riktigt’ eller ej. Det kan ju inte jag veta; jag vet ju inte vilken katt jag talar om. Att fixera referensen till *den katten*, verkar snårigt. Det som intresserar mig är däremot vilken egenskap *sig* förmedlar till just *den katten*.

sitt korrelat, så borde inte reflexiven fylla något annat än en platshållarfunktion i det här sammanhanget. I (2.a) verkar ett sådant resonemang rimligt, eftersom *sig*, rent semantiskt, inte bär på någon egenskap som inte redan existerar hos korrelatet.³ Det verkar dock inte särskilt troligt i (2.b). Det rimliga är snarare att i det fallet (2.b) se reflexiven som en anaforisk transportör av en kompletterande egenskap.⁴ *Sig* kan mycket väl fylla en egen semantisk roll, vilket jag kommer att återkomma till, och det reflexiva elementet måste inte nödvändigtvis utgöras av *sig* i samband med RPF. Det skulle lika gärna utgöras av *mig*, *dig*, *sin*, etc.

2.3 Partikelförbindelse och reflexiv verbförbindelse

Det finns mycket att säga om partikelverb och partikelförbindelser. Jag kommer här dock endast att redogöra för några mer generella drag utifrån SAG. Det är visserligen så att vidare information utifrån SAG kan komma att vävas in under arbetets gång, men det känns här lämpligt med en kort redogörelse, dels för att öka läsbarheten, dels för att ha någonting grundläggande att utgå från.

Enligt SAG:s definition är **partikeladverbial** ett ”adverbial som omedelbart bestämmer ett verb och som ofta tillsammans med verbet bildar en lexikaliserad förbindelse” (SAG 1:207). En sådan förbindelse kallas i SAG för **partikelförbindelse**, vilken både ”betonings- och placeringsmässigt är [...] väl sammanhållen” (SAG 3:417). Partikelförbindelsen har även ordgruppsbetoning, vilket innebär att verbet är svagt betonat och partikeladverbialen starkt betonat. Vi gör t.ex. skillnad mellan uttryck som:

- (3) a. Han hoppade på tåget.
< Subj. + verb + prep.objekt >
b. Han hoppade på tåget.
< Subj. + partförbindelse + obj. >

När det kommer till placeringen av partikeladverbialen, följer detta ”omedelbart på platsen efter det infinita verbet framför verbets övriga bundna bestämningar” (SAG 3:417). Detta verkar vara den vanligaste tendensen för ordningen inom partikelförbindelser, men undantag

3 Håkan Jansson för ett liknande resonemang i *Har du ölat dig odödlig?* gällande vissa reflexiva verbförbindelser (2006:10.ff).

4 *Sig* är inte nödvändigtvis alltid anaforisk, utan kan även ha en kataforisk syftning i t.ex. satsflätor, relativa bisatser, etc., men det är inte aktuellt i den här uppsatsen.

förekommer. ”Om verbet är finit i en fa-sats kan det vara skilt från sitt partikeladverbial av subjekt och mittfälsadverbial”, (SAG 3:418): *Hällde du egentligen inte upp vinet?*

SAG definierar en **reflexiv verbförbindelse** som ”en lexikaliserad förbindelse av verb och pronomen med reflexiv funktion som objekt och där det reflexiva objektet saknar tydlig referent [...]” (SAG 1:216). Det går att betrakta dessa förbindelser som en sorts formmässig kombination av den reflexiva verbförbindelsen och partikelförbindelsen.

Tabell 3: Lexikaliserade förbindelser (SAG 3:261. 417)

(OFTA) LEXIKALISERADE FÖRBINDELSER	
PARTIKELFÖRBINDELSE	REFLEXIV VERBFÖRBINDELSE
<i>äta upp</i>	<i>ansluta sig, befinna sig, huka sig, hämta sig,</i>
<i>slå på</i>	<i>breda ut sig, o.s.v.</i>

Det framgår av exempel (4.d) nedan att inte alla partikelförbindelser är förenliga med *sig*. Det är inte heller så att samtliga reflexiva verbförbindelser är förenliga med ett partikeladverbial.

- (4) a. Om han ställde spisautomatiken skulle ugnen slå på sig själv [...]. (R)
 b. Kolossen slog på sig själv med hammaren. (S)
 c. Det var en riskabel situation för Kolossen att befinna sig i. (S)
 d. *Det var en riskabel situation för Kolossen att befinna upp sig i. (S)

Dessa två typer av förbindelser verkar således ha olika krav på sin omgivning, vilket är en av anledningarna till jämförelsen. Den andra anledningen berör SAG:s exempel ovan på *breda ut sig* som en lexikaliserad reflexiv verbförbindelse. Då både *breda ut* och *breda ut sig*, och *äta upp* och *äta upp sig* är lexikaliserade i SO:s mening, finns det anledning att ana ett samband mellan dessa förbindelser och deras lexikaliseringsprocesser. Den formella beskrivningen [*verb + partikeladverb + reflexivt pronomen*] är alltså den jag kallar för RPF och utgörs mer specifikt av [*V + upp + sig*]. Detta får tillsvidare stå som samlingsnamn för formen tills en mer nyanserad beskrivning kan redovisas. Det är givetvis inte partikelförbindelsen i sig som är reflexiv, utan snarare relationen mellan det reflexiva elementet i konstruktionen och subjektet.

2.4 Lexikalisering

Hur kan ett uttryck som *Kolossen äter upp sig inför tävlingen* fungera i kommunikativa sammanhang? Ett av de mest avgörande villkoren för att uttrycket inte ska tolkas bokstavligt tycks vara tolkningssättet, vilket kan tänkas böttna i distinktionen mellan grammatik och lexikon – vilket är en distinktion som jag inte står bakom, men som här presenteras för att ge en bakgrund till en av grundtankarna gällande lexikalisering. Den viktigaste skillnaden mellan grammatik och lexikon förklarar Christian Lehmann i *New reflections on grammaticalization and lexicalization*:

The essential difference between grammar and lexicon is the following: The grammar is concerned with those signs which are formed regularly and which are handled analytically, while the lexicon is concerned with those signs which are formed irregularly and which are handled holistically. (Lehmann 2002:1)

De människor som har fått lära sig att *Kolossen äter upp sig* inte bör tolkas bokstavligt utifrån varje separat del, har förmodligen slutat betrakta RPF-uttrycket i meningen som icke-kompositionell. De har lärt sig att tolka uttrycket som en helhet. Svanlund kallar en sådan aspekt på lexikalisering för **etablering**, dvs. hur pass starkt kopplat ett uttryck är (blir) till det betecknade. Han menar att uttrycks etablerings-grad kan betraktas utifrån hur etablerad betydelsen av uttrycket är, samt utifrån hur etablerad beteckningen av uttrycket är (a.a. 2002:8).

En annan aspekt av lexikalisering är vad Svanlund kallar för **anomalisering**, ”eftersom aspekten brukar beskrivas som en avvikelse från förväntad betydelse (Svanlund 2002:9). Eftersom dessa två aspekter är viktiga att hålla isär är det på sin plats med en något mer utförligare beskrivning.

Svanlund menar att termen lexikalisering ”bör reserveras för processer som förvandlar vissa uttryck till etablerade lexikonenheter” (a.a. 2002:41). Anledningen till detta är att det just är etableringsprocessen som leder till att uttrycket upptas och godkänns inom ett kollektivt lexikon. Ett lexikaliserat uttryck har alltså i viss mån kompositionell betydelse till följd av att det hanteras som en språklig enhet, vilket enligt min mening medför bekymmer för lexikaliserade, komplexa uttrycks roll i en grammatisk beskrivning. Jag använder mig fortsättningsvis av lexikaliseringsbegreppet i Svanlunds mening, dvs. som en etableringsprocess av ord och uttrycks konventionaliserade

betydelse inom ett kollektivt lexikon.

Anomalisering kan ses som en del av lexikaliseringsprocessen, men den behöver inte nödvändigtvis vara det. Ett exempel på detta är ordet *slamkrypare* vars betydelse fick ett starkt genomslag över en natt i ett frågesportprogram, vilket visar på att lexikaliseringen inte måste ske gradvis över tid (a.a. 2002:26). Avvikelsen från den förväntade betydelsen blev tack vare TV-mediets genomslagskraft en del av kollektivets lexikon över en natt. Anomalin uppstår när betydelsen av ett uttryck inte kan motiveras utifrån betydelsen av de ingående delarna. Betydelsen 'tvetydig fråga' kan därför inte motiveras utifrån varken för- eller efterledet i ordet *slamkrypare*. Betydelsen är spontanbildad och dessutom tämligen oförutsägbar.⁵

Men hur förhåller vi oss till komplexa uttryck som är mer eller mindre förutsägbara utifrån de ingående delarna? Svanlund menar att vi jämsides med vår förståelse för de ingående delarnas betydelser, även utgår från vår kunskap om världen och kontextuella faktorer; det är därför som "[i]llusionen av självklarhet och förutsägbarhet uppstår" vid tolkningen av ett ogenomskinligt yttrande (a.a. 2002:34). För att kunna frånga sådana illusioner tar Svanlund avstamp i den kognitiva semantiken och anlägger ett analytiskt perspektiv på tolkningen av sammansättnings betydelse. Istället för att tala om motpolerna förutsägbar och oförutsägbar, är det lämpligare att använda sig av begreppet **motivering** som en gradskala mellan polerna (a.a. 2002:34).

Två för Svanlund centrala begrepp som anknyter till motiveringsbegreppet är **motiveringsgrad** och **motiveringsandel**. Den förstnämnda "rör i vilken utsträckning de ingående ledernas vanliga betydelser är relevanta för sammansättningens betydelse" och den sistnämnda "rör hur stor *andel* av sammansättningens helhetsbetydelse som motiveras av de ingående ledernas användning i övrigt" (a.a. 2002:35).

För att kunna tolka helhetsbetydelsen av de ingående delarnas betydelser i termer av motivering måste vi utgå från ett antal faktorer. Svanlund redogör för sex faktorer som spelar in för en **låg ledmotiveringsandel**, vilket i fallet med RPF-formen vidare kommer att kallas för **låg delmotiveringsandel** (med **del-** syftar jag då på varje separat ord i uttrycket med RPF-form) (a.a. 2002:36). Eftersom Svanlunds resonemang "utgår från tankeleken att tolka uttryck helt utan sammanhang", samt att den främst är anpassad till sammansättningar, måste jag modifiera dessa faktorer så att de blir gynnsamma för

⁵ Det är näst intill omöjligt för en person, som inte är bekant med omständigheterna kring den nya betydelsen av *slamkrypare*, att tolka det som 'tvetydig fråga', då det faktiskt rör sig om en fisk.

analysen (a.a. 2002:37). Ett uttryck av RPF-form har låg delmotiveringsandel: **(1)** om uttrycket har en ”[h]ög andel tilläggselement”, dvs. betydelser som inte kan härledas från helheten till delarna; **(2)** om motiveringsgraden är låg; **(3)** om kontextuella faktorer inte bidrar till förståelsen av tilläggselementen; **(4)** om förståelsen av uttrycket kräver ”mer specifika erfarenheter eller (fack)kunskaper som inte delas av hela språksamfundet” (a.a. 2002:36 ff). Förenklat kan vi säga att om vi med svårighet kan motivera betydelsen utifrån helheten, delarna och kontexten, kan detta tyda på att en betydelseutveckling har ägt rum.⁶ Men är det verkligen så enkelt? Dessa faktorer ger 16 olika möjliga utslag, givet [+ / -] på de olika faktorerna. Om vi dessutom ska behandla olika grader av motiveringar på en skala från, förslagsvis, 1-4, så blir en sådan systematik snabbt oöverskådlig och svårtolkad. Låt oss istället fokusera på motiveringsgrad och motiveringsandel och utarbeta en något mer anspråkslös metod.

Mitt tillvägagångssätt ser ut som följer. **(1)** Det finns goda skäl till att förstå ett uttryck om alla dess delar (i det här fallet V + *upp* + *sig*) finns med i SO, eftersom etablerade betydelser av ett ord listas i SO. Om delarnas betydelser i SO är relevanta för uttryckets betydelse har de en hög motiveringsgrad. Om två delars betydelser är relevanta är motiveringsgraden medel. Om en dels betydelse är relevant är motiveringsgraden låg. Om ingen del är relevant är motiveringsgraden obefintlig. **(2)** Om alla ord i uttrycket finns listade i SO men helhetsbetydelsen inte går att härleda från varje separat betydelse, så är motiveringsandelens värde antingen likadant som motiveringsgradens värde eller lägre, utifrån liknande gradskala som gäller för motiveringsgraden. Om gradskalan är låg är uttrycket antingen redan upptaget i lexikon, eller så har en betydelseförändring uppstått. **(3)** Ord som saknas i SO men återfinns i korpusen leder till ett negativt värde på skalan. **(4)** Uttryckets helhetsbetydelse tolkas utifrån korpusens utökade kontext, men till följd av bristande utrymme kommer inte samtliga helhetsbetydelser redogöras för i analysen.

Det finns både för- och nackdelar med ett sådant tillvägagångssätt. Den enhetliga tolkningsgrunden leder till att varje uttryck behandlas konsekvent utifrån en extern källa (SO), samtidigt som kontextuella

⁶ Jag vill här påpeka att uttrycken i mitt undersökningsmaterial tillhör en relativt liten och homogena domän. Det är därför svårt att tala om något annat än grader av lexikalisering givet den domänen, såtillvida inte *Svensk ordbok* kan bekräfta lexikaliseringen. Samtidigt skulle jag vilje tro att tendenser som gör sig synliga i ett skönlitterär material ändå vill tala för en viss mån av etablering, även i vardagsspråket. Jag antar att människor läser en del skönlitteratur, samt influerar den och influeras av den.

faktorer för förståelsen av uttryckens betydelse går förlorade. Detta leder även till att språkliga innovationer kan lyftas fram mot bakgrund av fastslaget etablerade uttryck.

I stället för att enbart använda mig av min språkkänsla vill jag med denna metod kunna fastställa vilka uttryck som är mer eller mindre förutsägbara, och samtidigt minimera risken att bli förblindad genom en alltför intim kontakt med korpusen. Genom att fastställa delmotiveringsandelen av ett uttryck kan jag även fastställa vilka delar som är förutsägbara, och vilka som inte är det i uttrycket. Vissa RPF-uttryck kan t.ex. innehålla en lexikaliserad partikelförbindelse, men sakna en lexikaliserad reflexiv verbförbindelse och vice versa, samtidigt som ett RPF-uttryck i sin helhet kan vara lexikaliserad. På detta sätt kan jag avgöra huruvida RPF-uttrycken svarar mot konstruktionsgrammatikens krav på oförutsägbarhet, vilket jag förklarar i slutet av kapitlet.

2.5 Transitivitet

Likt Lyngfelt skiljer jag mellan transitiva och intransitiva reflexiva konstruktioner. Marketta Sundman menar att en sådan distinktion kan upprättas om det reflexiva elementet motsvarar eller inte motsvarar ett objektsargument, alltså om det fyller en egen semantisk roll (Sundman 1987:316). Detta kan illustreras med två exempel:

- (6) a. Kolossen åt upp sig inför tävlingen. (S)
< Subjekt + RPF + adverbial >
- b. Kolossen skar upp sig med rakbladet. (S)
< Subjekt + Partikelförbindelse + objekt + adverbial >

I (6.a) motsvarar *sig* inte något objekt, medan *sig* i exempel b är påverkad av handlingen. De exempel där reflexiven inte bär på någon semantisk roll brukar kallas för falsk reflexiv (Lyngfelt 2007:111). I (6.b) uppfyller reflexiven en semantisk roll och i det fallet är det snarare en fråga om en partikelförbindelse plus en reflexiv, snarare än en reflexiv partikelförbindelse.

2.6 Semantiska roller

Det kan ibland tyckas vara överflödigt att använda sig av namn som är 'namn' på *namn*; i vissa fall är det rent av tautologiskt. När det gäller att upprätthålla den begreppsliga distinktionen mellan syntaktisk och semantisk valens verkar det dock inte bara vara eftersträvansvärt, utan

också påtagligt fruktbart. Lyngfelt menar att semantiska roller är användbara för att tolka betydelsen av den syntaktiska betydelsesidan av naturligt språk, ”särskilt vad gäller valens och syntaktiska operationer” (Lyngfelt 2007:89). Lyngfelt illustrerar detta (de semantiska rollernas betydelse) utifrån relationen mellan aktiv och passiv sats:

- (7) a. Plundrarna raserade byn.
b. Byn raserades (av plundrarna).

I aktiv sats (7.a) utgör *byn* objekt, och subjekt i den passiva satsen. Trots att *byn* är påverkad av handlingen i båda fallen, varierar den syntaktiska positioneringen. ”På samma sätt fyller *plundrarna* rollen Agent i både (a) och (b), i det förra fallet realiserad som subjekt, i det senare antingen uttryckt i en adverbial prepositionsfras eller inte alls”; vi kan därför anta implicita roller (a.a. 2007:89).

De semantiska rollerna kallas i SAG för **aktant** vilken då har en ”semantisk roll i förhållande till aktionen” (SAG 1:151). Olyckligtvis erbjuder inte SAG någon uttömmande beskrivning av vilka roller det går att anta. Håkan Jansson skriver i *Har du ölat dig odödlig?* att det finns ”antydningar till definitioner av de semantiska rollerna i SAG, men en systematisk framställning saknas” (Jansson 2006:8). Likt Jansson och Lyngfelt, antar jag de semantiska roller som kan tänkas vara relevanta för mitt studieobjekt.

Ett sätt att delvis definiera en semantisk roll är att beskriva dess eventuella särdrag i kontrast med andra semantiska roller. Lars-Johan Ekerot beskriver i *Ordföljd, tempus, bestämdhet* dessa särdrag utifrån verbens semantiska valens, vilket han kallar för **selektionsrestriktioner** (Ekerot 2011:57).⁷ Han menar vidare att dessa roller skall innehålla vissa betydelsekomponenter som svarar mot verbets krav. Jag utgår ifrån ett minimalt antal särskiljande komponenter, med förhoppningen att dessa ska komplettera varandra på ett uteslutningsmässigt tillfredsställande sätt. De betydelsekomponenter som jag antar vara tillräckliga för min undersökning är **animat**, **agerande** och **avsikt**. Nedan följer definitioner av dessa komponenter samt en tabell över de semantiska rollerna, vilka förhoppningsvis kan tänkas dra förmån av en generell särdragsbeskrivning utifrån dessa definitioner: (1) Animat =_{def} någon som kan upphöra att leva, dvs. att avlida; (2) Agerande =_{def} någon som genom handling, eller något som genom aktivitet, påverkar någon eller

⁷ Vissa substantiv och adjektiv kan också ha syntaktiska och semantiska krav på sin omgivning (SAG 1:236). Det är dock rollerna rörande RPF:n som är intressant för min undersökning.

något; (3) Avsikt =_{def} ett viljestyrt agerande, dvs. en vilja att agera eller inte agera.⁸ Att koppla selektionsrestriktioner till semantiska roller är egentligen inte helt lämpligt. Men i det här fallet använder jag mig av dessa betydelsekomponenter som en särdragsbeskrivning för att kunna hålla isär rollerna på ett någorlunda begripligt sätt. Ett konventionellt förfarande hade varit att föredra, men då en systematisk framställning inte finns att tillgå, tar jag detta som utgångspunkt.

Tabell 4: Semantiska roller och särdrag

<u>Generalisering:</u>	<u>Roll</u>	<u>Animat</u>	<u>Agerande</u>	<u>Avsikt</u>
SUBJEKT	AGENT	[+ / -]	[+]	[+ / -]
	AGENS	[+]	[+]	[+]
	ORSAK	[-]	[+ / -]	[-]
	UPPLEVARE	[+ / -]	[+ / -]	[+ / -]
OBJEKT	PATIENT	[+ / -]	[-]	[-]
	TEMA	[+ / -]	[-]	[-]
	PÅVERKAD	[+ / -]	[-]	[-]

Generaliseringen i tabellen ovan illustrerar att rollerna typiskt har en viss syntaktisk funktion. Att det faktiskt inte alltid är så framgår av exempel (7.a-b) ovan, men eftersom reflexiven i RPF-formen som oftast verkar ha anaforisk syftning känns det relevant att lyfta fram detta.⁹

Vid en jämförelse av särdragen för de typiska objektsrollerna och subjektsrollerna i tabell 3 är det tydligt att de skiljer sig från varandra. Det som dock inte framgår är huruvida de typiska objektsrollerna ska särskiljas. Detta demonstrerar Lyngfelt utifrån ett exempel med *äpplets* semantiska roller vilket illustreras på följande sida i ex. (8) (2007:90).

8 Min definition skiljer sig från SAG:s definition, där animat används om en ”levande varelse som ses som utrustad med förnuft, vilja och känsla” (1:153). Animat i SAG:s mening är, för min undersökning, för snäv och innefattar inte icke-autonoma levande varelser. Eftersom levande varelser utan vilja, samt icke-levande varelser med vilja (t.ex. demoner, maneter och amöbor), existerar i skönlitteraturens domän bör mina definitioner av betydelsekomponenterna vara mer avpassade för ett sådant undersökningsmaterial.

9 De semantiska rollerna utmärks med initial versal i löpande text i enlighet med Lyngfelts notation.

- (8) a. Kim köpte äpplet.
 b. Kim åt upp äpplet.
 c. Äpplet var inte moget.

I (8.a) är äpplet Tema, vilket enligt Lyngfelt något som varken agerar eller påverkas (2007:90.ff). Han menar vidare att eftersom äpplet i (8.b) påverkas av Kims agerande innehar det rollen som Påverkad. I (8.c) menar Lyngfelt att *äpplet* utgör Tema men inte Patient, till skillnad från (8.a) där äpplet utgör både Tema och Patient. Då det inte verkar finnas någon tydlig skillnad mellan Patient och Tema, använder jag mig inte av Patientrollen. Jansson använder sig inte heller av Patient i sitt arbete utan nöjer sig med Tema och Påverkad (2006:10). Skillnaden mellan Upplevare och de resterande rollerna i tabell 4 gör sig framför allt synlig i dess fullständiga flexibilitet satt i förhållande till möjligheten att anta både [+ / –] i betydelsekomponenterna.

Det är inte omöjligt att fler roller kan tillkomma, dessa kommer då att redogöras för under arbetets gång. Nedan antar jag rollerna Mål, Instrument och Resultat, vilka kan illustreras enligt följande:¹⁰

- (9) a. Janikke äter upp sig inför matchen med hjälp av bacon. (S)
 [Agens_{Påverkad} V Resultat Ø Mål Instrument]
 < Subj V Partikel Refl Advl >

Jag tolkar alltså *Janikke* som Agens, vilken verbar sig Resultatet *upp* i betydelsen 'mer', med *bacon* som (Instrument) för att genomföra handlingen, samt med Målet *inför matchen*, i vilken jag tänker mig att den tilltänkta viktökningen skall vara henne behjälplig. Det är som jag tidigare har påpekat en viktökning som inte går att utläsa ur de enskilda semantiska rollerna.

Bedömningen av dessa konstruktioners transitivitet bottnar i frågan om "huruvida det reflexiva elementet anses motsvara ett objektsargument – dvs. fylla en egen semantisk roll" (Lyngfelt 2007:99). I exempel (9.a) verkar grammatiker ställa sig tveksamma till reflexivens semantiska roll. Det är på sätt och vis något märkligt, ungefär som att tveka inför vad ens egen spegelbild representerar. Syntaktiskt är det givetvis inte märkligt alls; det reflexiva pronomenet är i det här fallet ett korrelerat till subjektet. Det problematiska med reflexiven är snarare en följd av dess (uteblivna?) semantiska roll i det oförutsägbara uttrycket,

¹⁰ De semantiska rollerna uttrycks inom hakparenteser och satsdelar inom vinkelparentes.

vilket påverkar vår syn på den syntaktiska betydelsesidan. Lyngfelt visar att en dikotomisk syn på transitivitet är något problematisk i och med att det reflexiva elementet *sig* i vissa konstruktioner bär på en semantisk blekning, vilket leder till att den inte kan sägas utgöra en egen semantisk objektsroll; ”[a]tt en del reflexiver motsvarar argument och andra inte är givet, men är de därmed själva olika morfem eller följer skillnaden av de konstruktioner de ingår i” (Lyngfelt 2007:129).

Den konventionaliserade förbindelsen mellan form och betydelse i (9.a) är såpass påtaglig att vi saknar medel att förklara betydelsen av uttrycket och dess ingående delar. Ett sätt att hantera detta problem är genom ett konstruktionsgrammatiskt perspektiv, vilket erbjuder ett delvis fördelaktigt perspektiv på oförutsägbara uttryck.

2.7 Konstruktionsgrammatik

Det problematiska med att beskriva uttryck likt det i (6.a-b) beror delvis på att vi inte kan ge en fullgod grammatisk eller semantisk beskrivning utifrån särskilda föreställningar om syntax eller lexikon. Det låter sig givetvis göras, men inte utan att gå miste om helhetsbetydelsen. Det rör sig alltså om en sorts mellannivå där dessa språknivåer möts. Lyngfelt menar att det var detta gränsland som tidiga arbeten inom konstruktionsgrammatiken (fortsättningsvis CxG) fokuserade på (2007:96). Han menar vidare att CxG är en teoretisk disciplin som delvis fäster uppmärksamheten på konstruktioner som är för generella för att höra till enskilda lexem, men för specifika för att betraktas som generella grammatiska regler. Synen på **konstruktionen** (Cx) inom CxG skiljer sig således mot SAG:s betydelse av begreppet. SAG ser konstruktionen som en ”syntaktisk struktur” (SAG 1:191). CxG ser konstruktionen som en konventionaliserad förbindelse mellan form och betydelse. Adele Goldberg definierar konstruktionen i *Constructions* där konstruktionens helhetsbetydelse (likt exempel 6.a-b) inte kan härledas ur de enskilda ordens betydelse. Detta motiverar varför delmotiveringsandelen av RPF-uttrycken bör fastställas. Nedan följer Goldbergs definition av en konstruktion:

C is a CONSTRUCTION iff_{def} C is a form–meaning pair $\langle F_i, S_i \rangle$ such that some aspect of F_i or some aspect of S_i is not strictly predictable from C’s component parts or from other previously established constructions.
(Goldberg, 1995:4)

Det som CxG lyckas väl med är att hantera flera av de uttryck som,

inom andra teoretiska discipliner, tidigare avfärdats som idiomatiska bråkstakar. Enligt Goldberg utgör alltså konstruktioner de grundläggande enheterna för språk (1995:4). En fråga man inom CxG bör ställa sig är alltså: från vilken konstruktion en konstrukt härstammar? Den frågan kommer förmodligen inte besvaras i min analys. Dels p.g.a. att jag endast antar *en* variabel i uttrycket och dels för att jag inte undersöker andra partikeladverb i RPF:en. Fortsättningsvis använder jag mig av konstruktionsbegreppet i Goldbergs mening.

Mirjam Fried menar i *Construction Grammar* att vi bör skilja på konstruktioner och **konstrukter**; konstrukter är snarare realiserade instanser av en konstruktion, för vilken konstruktionen fungerar som en ritning, som licensierar välformade språkliga konstrukter (Fried u.u.7.f). Det finns således en viss likhet till begreppen typ och förekomst (type/token) i den mening att de går att applicera på koncept och konceptualiseringar av objekt. Jag använder mig både av begreppen **typ** och **förekomst**, och konstruktion och konstrukt i min analys. Typ/förekomst används då i en något bredare mening t.ex. för att beskriva förekomster av, t.ex. verbet springa (typ).

Enligt Fried motiveras det konstruktionsgrammatiska perspektivet av två empiriska observationer: (1) semantiskt icke-transparenta uttryck kan dela vissa aspekter av vanlig syntaktisk struktur med fullt produktiva uttryck; (2) även någorlunda transparenta syntaktiska strukturer kan involvera alla möjliga typer av oförutsägbara restriktioner som inte med enkelhet kan härledas från syntaxen allena (a.a. X:2). Hon menar vidare att det finns stora svårigheter med att dra en exakt linje mellan vad som räknas som idiom i traditionell mening, vad som räknas som produktiva syntaktiska mönster. Detta är något som Paul Kay diskuterar i *The Limits of Construction Grammar* (2013).

Kay utgår ifrån att en grammatik bör innehålla den lingvistiska information som behövs för att förstå och producera alla möjliga yttranden av ett språk, ”and no more” (Kay, 2013:2). Han argumenterar för att det finns flera språkliga mönster som inte kan kvalificeras som konstruktioner. Han utgår bland annat från Charles J. Fillmores distinktion mellan konstruktioner och **patterns of coining**:

We can distinguish two kinds of "creativity" in language. In one case there is the ability of speakers, using existing resources in the language, to produce and understand novel expressions. In the other case, the one for which we use the term coining, a speaker uses existing patterns in the language for creating new resources. (Fillmore, 1997)

Fillmore menar att en konstruktion är helt och fullt **produktiv** medan ett **nybildningsmönster** (pattern of coining) endast är delvis produktivt (a.a. 1997). Nybildningsmönster och konstruktioner särskiljs därför genom produktivitetsgrad. Han skriver vidare att "[a] grammatical process [...] can be said to be *productive* if the conditions of its applicability do not require the listing of exceptions". Fillmore menar fortsättningsvis att skillnaden mellan undantagen hos konstruktioner och nybildningsmönster är huruvida dessa går att uttryckas i generella eller specifika restriktioner. Kay anser att dessa distinktioner bör upprätthållas så att en eventuell övergenerering av konstruktioner kan förhindras. Kay går bland annat i polemik med Goldberg, och menar att hennes *caused motion* konstruktion saknar en semantisk egenskap som karakteriserar de verb som fungerar, och utesluter de semantiskt liknande verb som inte fungerar i konstruktionen, vilket han illustrerar:

- (10) a. She showed him to the door.
b. *She displayed/demonstrated/illustrated/revealed/exhibited... him to the door. (Kay, 2013:13)

Enligt Kay är detta endast ett nybildningsmönster och inte en konstruktion, men han utesluter inte att det rent empiriskt går att argumentera för *caused motion* som en konstruktion (2010:13). Där Kay vill se en uppdelning mellan konstruktioner tillhörande grammatik och nybildningsmönster tillhörande en meta-grammatik, vill jag hellre se nybildningsmönster som konstruerar av en ännu icke fastslagen konstruktion. Om en grammatik bör innehålla den lingvistiska information som behövs för att förstå och producera alla möjliga yttranden av ett språk, så kan en meta-grammatik vara behjälplig. Det problematiska är att det kan leda till en sorts undantagsgrammatik, vilken endast behandlar grammatiska särfall. Det man istället bör fråga sig är, som jag tidigare har påpekat: från vilken konstruktion en konstrukt kan tänkas härledas? Om konstruktionen förblir okänd får man ändå anta att den existerar, eftersom CxG har som mål att beskriva naturliga språks fullständiga grammatik.

Men vad händer om jag stöter på fler än en konstruktion, med olika betydelser, som delar samma form? Hur ska jag då skilja dem åt utan att redovisa en lista av verb för vilka *en* helhetsbetydelse gäller och en lista för vilka en annan betydelse stämmer in? Hur hanterar jag polysemi?

Goldberg bekräftar i *Constructionist Approaches* att polysema konstruktioner är möjliga, dvs. "It is possible for a construction to be

ambiguous: the same form being paired with unrelated functions, just like ambiguous words” (2013:19). Hon menar vidare att man vanligtvis bestämmer sig för att det finns en syntaktisk skillnad om t.ex. liknande uttrycks beteende skiljer sig åt. Även Laura A. Michaelis bekräftar polysema element i *Making the Case for Construction Grammar* där hon visar att verbs syntaktiska ramar är associerade till en distinkt betydelse hos verbet, men att ett problem som följer av detta är att de flesta verben är polysema, ”and many radically so” (2012:51).

Fried menar i *Principles of Constructional Change* att inom CxG bör man se på vissa språkförändringar som ett resultat av, vad hon lämpligt kallar för, konstruktionaliseringsprocesser (fortsättningsvis CxP) istället för att se på språkförändringar som ett resultat av grammatikaliserings- och lexikaliseringsprocesser (Fried, 2012). Dessa sedan länge etablerade processer bör istället ses som instanser av CxP. Att beskriva en CxP är ett ambitiöst företag; Fried skriver:

Moreover, the idea that in tracing a meaning change of a concrete element we must refer to the entire syntagmatic sequence in which the element occurs is compatible with the constructionists’ claim that constructions themselves have meanings. (a.a. 2012:422)

CxG upprätthåller även en distinktion mellan externa och interna egenskaper hos en Cx, dvs. (ngt förenklat) det som identifierar Cx som en helhet (extern) och det som karakteriserar delarna (intern)(2012:422). Fried menar vidare att CxP kan påverka både den interna karakteristikan och de externa begränsningarna. Fried ger en summerad förklaring av CxP som följer nedan.

[...] diachronic processes that lead to forming new grammatical units can be most accurately captured and explained by making reference to both the external (holistic) and the internal dimensions of constructions, thereby ‘unpacking’ the primarily holistic approach and conceptualizing the process as a development in which meaning X of an item (lexical or grammatical) changes into meaning/function Y in a larger context C. (a.a. 2012:428)

Mönster där X blir Y i en kontext C ställer vissa aspekter av det som jag tidigare har sagt i ett annat ljus.¹¹ Om eventuella konstruktioner av RPF-

11 John R. Searle diskuterar bl.a. i *Social Ontology: Some Basic Principles* (2006) detta mönster. CxP och Searles *status functions* skulle kunna vara en spännande symbios.

form visar sig innehålla tecken på en CxP har jag anledning att diskutera de konsekvenser som en sådan process för med sig i kapitel 4.

2.8 Sammanfattning

Både reflexiva verbförbindelser och partikelförbindelser är enligt SAG ofta lexikaliserade. Trots att båda förbindelserna har olika krav på sin syntaktiska och semantiska omgivning, verkar det även tänkbart att vissa konstrukter med RPF-form kan tänkas vara lexikaliserade, eller snarare att vi har anledning att tänka oss att en betydelseutveckling kan ha ägt rum. Således kommer motiveringsgrad och delmotiveringsandel undersökas för att kunna fastställa ett sådant antagande, delvis utifrån den lexikografiska informationen om *upp* (samt Strzeleckas) och *sig*, samt den i SO tillgängliga informationen om verbet i aktuell konstrukt. Gällande *verb*-variabeln kommer jag endast ange huruvida den bryter mot etablerade betydelser i SO.

De semantiska rollernas representationer av satsdelar bör kunna användas till att skönja syntaktiska och semantiska mönster inom en given konstruktion. Om jag upptäcker en eller flera konstruktioner kan dessa mönster vara till hjälp för att beskriva begränsningar och förutsättningar för konstruktionen.

Anledningen till att jag endast antar en variabel är delvis en följd av intresse, och delvis en följd av oro. Mitt intresse och min oro bottnar i samma sak; den stora mängden av betydelsenyanser hos *upp*, i kombination med reflexiven och variabeln, verkar nästan vara obegriplig.¹² Att finna specifika betydelser av alla kombinationer är inte bekymmersamt, men för att finna en generell och övergripande oförutsägbar betydelse måste alla dessa betydelseskiftningar undersökas grundligt. Först när en sådan betydelse kan tänkas uppfylla Goldbergs krav på oförutsägbarhet är det möjligt att gå vidare mot frågor gällande produktivitet och konstruktionsgrammatisk status.

¹² Oron och intresset leder också till den klumpiga koloss till teoretiskt ramverk/bakgrund, mot vilket något av intresse förhoppningsvis kan komma att speglas.

3 Analys

I detta kapitel redogör jag för RPF-formens lexikala, syntaktiska och semantiska egenskaper, samt fastställer huruvida helhetsbetydelsen av RPF-uttrycken är förutsägbara eller inte, utifrån delarna. Givet att en eller flera konstruktioner kan identifieras relateras dessa till, en eventuell CxP om resultatet indikerar en sådan, samt produktivitet. Avslutningsvis sammanfattar jag vad som har framkommit av min analys.

3.1 Betydelser av *upp* i RPF-form

I tabellen nedan redovisas betydelsedimensionerna (utifrån SO) av *upp* i de RPF-former som förekommer i (R). Exempel ur dessa betydelsedimensioner, samt en förklaring av de dubbla betydelsedimensionerna redovisas efter tabellen.

Tabell 5: Verbets typfrekvens, & förekomstfrekvens av *upp* i RPF-form

Typ/förekomst Betydelser	INF.AKT		PRS.AKT	PRT.AKT	SUP.AKT
	T	F	F	F	F
1. spatial – riktning	6	12	10	83	5
2. till en högre grad eller större omfattning	59	103	29	87	37
3. med påbörjande (av något)	2	3	0	0	0
4. avbrutet förlopp	4	21	5	19	34
5. till fullbordande av något	12	26	15	28	20
6. <i>ge</i> -konstruktion – ofta slutgiltig	1	0	0	0	1
7. till ett öppet läge/tillstånd	3	4	5	4	1
8. till en framträdande position för sinnena	3	19	3	12	2
Dubbla betydelsedimensioner					
9. 1 och 2	5	8	11	34	1
10. 1 och 8	2	0	9	69	7
11. 2 och 5	2	4	1	2	2
Total:	99	200	88	338	110

Fyra stycken betydelsedimensioner faller bort och tre stycken samman-slagna betydelsedimensioner tillkommer, i vilka en betydelseblandning av två dimensioner sammanfaller. Bortfallet av betydelsedimensionerna 8-10 som i kapitel 2 (!) presenterades i *tabell 2* är förmodligen inte en följd av att det är omöjligt att uttrycka dessa dimensioner i RPF-form. Det är nog snarare en följd av att de är mindre vanliga än vissa andra. En sökning på samtliga korpusar i Korp och en snabb sökning på Google ger ingen träff på [*sluta + upp + sig*], med samtliga tänkbara böjningar av *sluta*. *Ta*-konstruktionerna ger ett antal träffar men de är också givet RPF-formen några få udda fåglar. *Ge*-konstruktionen (6) förekommer endast en gång i (R) men är även i större sökningar något ovanlig. Bortfallet av betydelse 6 i tabell 2 är en följd av dess stora likhet med betydelsedimension 5. Något som är fullbordat behöver förvisso inte resultera i en fungerande helhet, men att utröna huruvida en helhet är fungerande givet den utökade kontexten i Korp är en svår uppgift.¹³ Nedan redovisas exempel på uttryck från varje betydelsedimension i tabell 5 utifrån korpusen (R), vilken är den tabell som används vidare.

- (11)
1. [...] de små lockiga hår som stack fram där tyget hade dragit upp sig [...].
 2. Efteråt undrade man varför han hade hetsat upp sig så.
 3. [...] det kunde hända att han gick ner till Alberts Herr för att köpa upp sig på en ny rigg när andan föll på.
 4. Jag får inte upp kedjan i lägenhetsdörren, eftersom den lilla metallploppen hakat upp sig i skenan.
 5. På kajen hade en liten klunga frälsningssoldater ställt upp sig.
 6. [...] Fritze som gett upp sig själv för min skull [...].
 7. Och en äcklig pocketbok ; han slängde den på bordet, [...] den bläddrade upp sig [...].
 8. Det var här Caesar ville visa upp sig.
 9. Han sträcker upp sig i givakt.
 10. Det första jag lade märke till var Wills mörka gestalt som tornade upp sig ovanför mig.
 11. Han vinkade åt henne när positivet vevade upp sig till full volym [...].

Nedan följer en tabell som redovisar typ- och förekomstfrekvensen av verbvariabeln satt i förhållande till de mest förekommande betydelser i mening av Strzeleckas orienterande metaforer.¹⁴

¹³ Undersökningsmaterialet innehåller ofta uttryck med modala implikationer. Ofta är också information rörande verbandets resultat i betydelsen av fungerande helhet utebliven.

¹⁴ Undersökningsmaterialet visar på en stor bredd av metaforiska betydelser som verkar vara

Tabell 6: Typ- och förekomstfrekvens av variabel i RPF-form

	MER		BRA		ORDNING		AKTIVITET	
	T	F	T	F	T	F	T	F
Betydelse-dimensioner	71	478	5	6	7	68	4	16

Det är tydligt att de fall där *upp* är 'mer', starkt dominerar både i antal verb och deras förekomstfrekvens. Tabellen ovan redovisar endast den mest framstående metaforiska betydelsen som *upp* bär på.¹⁵ Det är i närmast en fråga om tid och tolkningsutrymme som sätter gränsen för antalet metaforer. Jag har valt att hålla det enkelt, trots att i stort sett samtliga *upp* kan argumenteras för att vara laddade med fler än en metaforisk betydelse på den mentala skalan.

I de flesta fall där verbet ingår i en förbindelse med partikeladverbet *upp* med betydelsen 'mer', modifieras betydelsen av verbet med hjälp av partikeladverbet. Den modifierade betydelsen får en abstrakt adjektivistisk mening, som implicit tolkas av lyssnaren/läsaren. *Sig* fyller funktionen att förmedla den modifierade betydelsen tillbaka till subjektrollen i satsen. RPF-formen [NP + *verb* + *upp*_{MER} + *sig*] tillskriver praktiskt taget ett komparativt adjektiv, en förstärkt egenskap om man så vill, till subjektrollen.

- (11) a. Tjejerna och Aston ville hem och fräscha upp sig [...]. (R)
 b. Den lille krumryggen hade hetsat upp sig allt mer [...]. (R)

Den förstärkta egenskapen är i viss mån en fråga om ett Resultat av de RPF-former med ett *upp* som är 'mer'. I den första får man en känsla av att subjektet är ofräsch och ämnar tilldela sig en ny egenskap, nämligen den att vara fräsch. I (11.b) är förmodligen subjektet till viss del redan upphetsad men blir i och med RPF-formen än mer av den varan. I båda dessa exempel tillhör *upp* som 'mer' betydelsedimension 2.

Tabell 7 på nästa sida illustrerar att det som skiljer kategori 2 från resterande kategorier – undantaget de graduella dubbla betydelsedimensionerna, samt i viss mån den spatiala – är den täta graden av modifieringsmöjligheter avseende 'mer'.

betydande för RPF-formers helhetsbetydelser. Tyvärr redovisas endast de mest frekventa här.

15 Som jag har förstått det, är det praxis att påpeka att samtliga till synes osystematiska tolkningar utgår ifrån skribentens språkkänsla. Det förhåller sig alltså på det viset, att jag förhåller mig till min språkkänsla vid sådana tillfällen.

Tabell 7: *X* verbar så att *X* blir adjektiv komparativ

Exempel (R)	Verb i betydelsedimension 2
<i>X fräschar upp sig.</i>	<i>binda, blåsa, borsta, bröstta, bulla, burra₁, burra₂, bygga, dela, egga, elda, flina, fräscha, grenna, grina, hetsa, isolera, jaga, karska, krulla, klara, komma, krya, ladda, luckra, lära, lösa, malla, mjuka, mopsa, morska, muntra, måla, passa, peppa, piffa, pigga, pösa, reda, reta, rugga, ruska, rycka, skruva, skrämna, smila, snobba, spotta, spralla, staplade, ståla, suppa, svälla, sy, trevla, vika, vila, värma, ?äta, öva</i>
Resultat	
<i>X blir uppfräschad eller blir fräschare</i>	

En jämförelse med betydelsedimensionerna 3-8 visar att *upp* i tabell 8 visar på en diskret förändring:

Tabell 8: *X* verbar så att *X* når ett diskret resultat

Exempel (R)	Verb i betydelsedimension 3 - 8
3. <i>X köpte upp sig på Y.</i>	3. <i>köpa, byta</i>
4. <i>Datorn hakade upp sig.</i>	4. <i>haka, häkta, hänga, säga</i>
5. <i>De radade upp sig.</i>	5. <i>arbeta₁, gifta, göra, klä, låsa, lägga₂, rada, rigga, skära, stoppa, ställa</i>
6. <i>X tänkte ge upp sig själv för hennes kärlek.</i>	6. <i>ge</i>
7. <i>Bokens sidor bläddrade upp sig.</i>	7. <i>bläddra, lägga₁, rulla₃</i>
8. <i>X visade upp sig för Y.</i>	8. <i>duka, rulla₁, visa</i>

Det är i dessa exempel inte en fråga om graduella modifikationer av någon eller flera egenskaper hos subjektet. Antingen hakar datorn upp sig eller så gör den inte det; antingen byter *X* upp sig till *Y* eller så gör *X* inte det; antingen ger *X* upp sig inför *Y* eller inte, osv. En dator kan inte vara mer eller mindre *upp*-hakad, *X* kan inte vara mer eller mindre *upp*-radade.

Betydelsedimension 1 modifierar subjektets befintlighet eller riktning i rummet:

Tabell 9: *X* verbar så att *X* når en högre befintlighet i rummet

Exempel (R)	Verb i betydelsedimension 1
<i>X rätade upp sig i stolen.</i>	<i>arbeta₂, dra, lyfta, resa, räta, skicka</i>

Satt i förhållande till betydelsedimension 2 visar den en låg typfrekvens men en hög förekomstfrekvens. Likt uttrycken i betydelsedimension 2 innehåller de spatiala uttrycken graduella modifierare.

Bör befintlighet räknas som en egenskap? Jag vill hävda det. Jag skulle därför vilja upprätta en distinktion mellan den graduella betydelsen och den spatialt graduella betydelsen. Låt oss därför se på hur väl en sådan distinktion skulle kunna fungera.

Det finns nio verb, vars partikeladverb bär på betydelser som faller inom ramarna för flera betydelsedimensioner. *Ordna*, *strama*, *sträcka* och *torna* (141 förekomster) är mer förekommande än *rulla*, *spänsta*, *stötta*, *tutta* och *veva* (8 förekomster). Detta kan bero på att författarna i (R) har en viss förkärlek för vissa uttryck eller att vissa av dessa uttryck är mer eller mindre etablerade även i andra korpusar.

Tabell 10: Dubbla betydelsedimensioner

Verb i dubbla betydelsedimensioner	Exempel (R)
1 & 2. <i>spänsta</i> , <i>strama</i> , <i>sträcka</i> , <i>stötta</i> , <i>tutta</i>	1. [...] <i>håret spänstade upp sig</i> [...] 2. [...] <i>han stramade upp sig i givakt</i> . 3. <i>De sträcker upp sig i stram givakt</i> . 4. <i>Han</i> [...] <i>stöttade upp sig på ena armbågen</i> . 5. [...] <i>Hon skulle tutta upp sig framför honom</i> .
1 & 8. <i>rulla</i> ₂ , <i>torna</i>	6. [...] <i>åldringen rullade upp sig på terrassen</i> [...]. 7. [...] <i>en siluett som tornade upp sig bakom</i> [...].
2 & 5. <i>ordna</i> , <i>veva</i>	8. <i>Bara du älskar mig kommer allting att ordna upp sig</i> . 9. [...] <i>positivet vevade upp sig till full volym</i> [...].

Upp i exempel 1-5 är inte enbart spatialt graduella, de medför även andra egenskaper. Att bli *spänstigare*, *stramare* eller mer *uppsträckt*, *uppstöttad* och *upptuttad* signalerar något mer än befintlighet. Den gränsdragning som SO gör mellan spatiala och graduella betydelser av *upp* fungerar mindre bra i detta sammanhang. Det som följer av detta resonemang är att graduella betydelser av *upp* inte nödvändigtvis måste vara spatiala, men att de spatiala av nödvändighet måste vara graduella (inom ramen för (R)). Om någon *drar upp sig*, så blir någon högre.

I exempel 6-7 är betydelsen av *upp* delvis reglerad av en implicit Upplevare. Exempel 6 är i stort sett oproblematiskt; X rullar upp på terrassen och når en högre höjd, samt uppenbarar sig för de som ser

honom.¹⁶ *Torna* i exempel 7, är i samtliga 84 förekomster en upplevd förändring av befintlighet. Det är egentligen inte en fråga om att subjektet *tornar upp sig* (blir högre) utan snarare att en implicit eller explicit Upplevare uppfattar det som sådant.

Betydelsen av *upp* i exempel 8-9 berörs av om handlingen är avgränsad eller inte. Om något har ordnat upp sig, så är det fullbordat. I exempel 8 är detta något oklart. Det finns grader av ordning, varav den högsta graden inte kan vara något annat än ett fullbordat resultat. Samma sak gäller för att *veva upp sig*. I det fallet ligger dock den fullbordade betydelsen i det följande prepositionsobjektet.

Ett avvikande mönster mot Strzeleckas orienterande metaforer gör sig synligt i betydelsedimensionerna 4 och 6. Att *ge upp sig själv* är en uppoffring som i det här fallet innebär något dåligt för subjektet. Att någon/något *hakar, häktar, hänger, säger upp sig*, är också något som väcker negativa konnotationer.¹⁷ I dessa fall är *upp* faktiskt 'ner' på den mentala skalan. Trots att *upp* är dåligt i dessa fall existerar fortfarande betydelsen 'mer' i uttrycken. *Upp* fungerar nästan binärt i dessa förekomster, ungefär som av och på, 1 och 0.

Det som framgår av analysen är att uttrycken med betydelser av *upp* i de dubbla betydelsedimensionerna, samt betydelsedimension 1 och 2 uppvisar ett tätt graduellt betydelsefält, medan de resterande dimensionerna uppvisar ett diskret dikotomiskt betydelsefält, där mer eller mindre av någon betydelse på en gradskala inte är möjlig. Det finns en viktig skillnad mellan det graduella och det dikotomiska. Funktionen av *upp* i den förstnämnda rör modifiering av egenskaper medan den andra rör förändring av tillstånd, eller snarare sagt aktiverar ett tillstånd. Jag kommer fortsättningsvis att kalla dessa för konstruktioner för **diskret modifierare** (DM) och **graduellt modifierare** (GM), givet att jag i nästa avsnitt lyckas argumentera för att dessa uppfyller konstruktionsgrammatikens grundläggande krav på oförutsägbarhet.

3.2 Lexikalisering och motiveringsandelar

I avsnitt 2.3 nämnde jag att partikelförbindelser och reflexiva verbförbindelser, enligt SAG ofta är lexikaliserade och det verkar stämma väl. Av de 99 verb som förekommer i korpusen visar sig en stor andel vara mer eller mindre upptagna i lexikonet, givet den förbindelseform de uppträder i. Utav de 99 verben förekommer 84 stycken listade enkla

¹⁶ Upplevaren är i detta exempel en del av den utökade kontexten.

¹⁷ I vissa fall kan dessa saker även innebära något positivt för subjektet, men i undersökningsmaterialet tenderar dessa uttryck att i stort manifesteras sig för mig som negativa värderingar.

verb, 61 stycken listade i partikelförbindelser med *upp*, 40 stycken i reflexiva verbförbindelser med *sig*, och 19 stycken i RPF-form.¹⁸

Med hjälp av SO kan en språkbrukare med lite möda sluta sig till vilken betydelse av ett RPF-uttryck som bör gälla i en given kontext. Allt vederbörande behöver göra är bara att bestämma sig för vilka betydelser som verbet har, och sovra mellan de 12 betydelse-dimensionerna av *upp*, samt vilken betydelse och funktion *sig* har i sammanhanget. När det är avklarat är det bara att slå upp vilka eventuella lexikaliserade förbindelser (partikelförbindelse, reflexiv verbförbindelse eller RPF) som kan vara aktuella för betydelsen av uttrycket. Efter att sedan sållat ut eventuella polysema varianter av förbindelser och verb, samt fastslagit att verbet inte är en verbalisering av ett substantiv eller ett adjektiv, t.ex. *mustaschen borstade upp sig*, bör en lyckad tolkning av uttrycket uppstå. Nej, men stopp i galoppen! Det här verkar ju faktiskt innebära ganska mycket möda.

Strzelecka menar att relationen mellan verbfraser och lexikaliseringsgrad är svår att avgöra; ”man kan inte ta för givet att det går att utifrån delarnas betydelse förutsäga ens betydelsen hos en fras bestående av ett rörelseverb och en perspektiv partikel”, vilket går stick i stäv med Svanlunds resonemang, eftersom motiveringsandelen aldrig kan vara högre än motiveringsgraden (2003:14). När det kommer till bedömningar gällande motiveringsandelar är hon mer välvilligt inställd. Jag är beredd att till viss del hålla med Strzelecka i det avseendet, eftersom jag inte finner ett enda kompositionellt uttryck i (R). Det finns å ena sidan tänkbara fall där en RPF-form skulle kunna vara kompositionell, t.ex. *Kolossen drog upp sig till änden av repet*, samtidigt som det å andra sidan finns situationer då uttryck som innehåller samma form inte är det, t.ex. *Kolossen drog upp sig ur depressionen*.¹⁹ Den stora betydelserikedomen hos *upp* är en av de största orsakerna till detta, vill jag hävda. Även de andra svårigheterna som jag lyfte fram i stycket ovan leder till att en delmotiveringsandel inte verkar gå att fastställa på ett tillfredsställande sätt, utifrån den förenklade metod jag har ställt upp.

18 Man skulle något avrundat kunna tala om ett lexikaliseringsmönster fördelat sinsemellan förbindelserna och verb i termer av 80-60-40-20 procent per förbindelse (enhet).

19 Överförd betydelse verkar vara ett problem för tolkningen. Ett till synes alldagligt uttryck kan antingen vara laddat med en överförd betydelse eller inte. En person skulle kunna *dra sig upp ur en depression*, där *dragandet* är medlet och *ur depressionen* resultatet. När jag skrev *Kolossen drog upp sig ur depressionen* hade jag nog en överförd betydelse i åtanke. Nu vid närmare eftertanke är jag inte lika säker. Den välvillige läsaren väljer nog att tolka det som metaforiskt, till min fördel. I annat fall har jag fel, men då kan jag å andra sidan hävda motsatsen. Bedömningen om ett uttrycks kompositionella status verkar till viss del kunna ligga i mottagarens tolkning, och till viss del i avsändarens intention. Var en sådan status verkligen finns är för mig oklart.

Jag tror dock att en bedömning av delmotiveringsandel kan vara till stor nytta i andra avseenden.

I undersökningsmaterialet finner jag ett antal avvikande uttryck, avseende vissa verb. De kan delas upp i två kategorier. (1) De verb som saknas i lexikonet som uppslagsord, (2) och de verb som har en betydelse som verkar saknas i SO. Verben i den första kategorin är bildade utifrån substantiv och adjektiv, såsom *borsta* (borst), *krya* (kry), *skruva* (skruvad), *tutta* (tutte). Den andra kategorin täcker in de verb som återfinns i lexikaliserade förbindelser men som själva saknar en post eller betydelse i SO, såsom *ståla*, *skicka*, *lägga*. *Ståla* kommer ifrån den reflexiva verbförbindelsen *stålsätta sig*, och *skicka* härstammar från *skicka sig* med betydelsena 'uppföra sig', 'anpassa sig' eller 'vara passande'. *Lägga* innehar betydelsen 'att göra sig sexuellt tillgänglig för ngn' och är inte upptaget i SO.

Eftersom samtliga uttryck av RPF-form i (R) antingen har en låg delmotivering eller är fullt (eller delvis) lexikaliserade till följd av en sådan fastslagen motivering utav författarna till SO, får man säga att samtliga uttryck i RPF-form uppfyller kriteriet för oförutsägbarhet i Goldbergs definition av en konstruktion. Uttryck i RPF-form med *upp* och *sig* utgör alltså konstrukter av konstruktionerna GM eller DM. Det är dock inte önskvärt att definiera dessa konstruktioner utifrån de verb som har redovisats ovan. På det sättet erhåller vi endast en beskrivning av konstruktionen som bygger på betydelsesidan av de reflexiva uttrycken. Det skulle bli en lexikaliskt driven beskrivning som skulle urarta för varje nybildat RPF-uttryck.

Två saker har framkommit som jag har anledning att återkomma till: (1) Kan de avvikande icke-lexikaliserade uttrycken ha betydelse för GM och DM:s potentiella produktivitet? (2) Kan den stora likheten mellan GM och DM tyda på en CxP?

3.3 Placering av RPF

RPF-formen är, likt partikelförbindelsen och den reflexiva verbförbindelsen, väl sammanhållen. Någon fundamentering av partikeladverbet åtskilt från RPF-formen är inte möjlig i (R). Men givet att någon stilistisk effekt är eftersträvansvärd, är det inte otänkbart att någon skulle kunna skriva: *?Upp sig, åt han gladeligen* (S) eller *?Upp, ordnade det sig alltid* (S). Några belägg för en sådan språklig kreativitet står dock inte att finna i (R). Mest förekommande är en sammanhållen RPF-form, men vid fundamentering av TSRO-adverbial i fa-satser

bryter subjektet in mellan verbet och partikeladverbet. Om verbet i RPF-formen är finit kan detta fundamenteras. I dessa fall placeras subjektet på typplatsen mellan fundament partikeladverb. Nedan följer ett positionsschema över vilka möjliga satstyper RPF-formen kan uppträda i, samt dess möjlighet till att bibehålla sammanhållen form givet satstyp.²⁰ Utifrån positionsschemat går det inte att utläsa några direkta skillnader mellan DM- och GM-konstruktionerna. Det är inte någon överraskande slutsats, eftersom syntaktiska skillnader, om det existerar några sådana för att skilja dessa konstruktioner åt, i så fall bör de visa sig på en inbördes nivå i RPF-formen, t.ex. i fall med falsk reflexiv.

Tabell 11: Positionsschema

Fund.	Typ	n2	a2	V	N	A
1. X	verbade	←	[+ / -]	upp	sig	[+ / -]
2. TSRO	verbade	X	[+ / -]	upp	sig	←
3. Verbade	X	←	[+ / -]	upp	sig	[+ / -]
4. Hur	verbade	X	[+ / -]	upp	sig	[+ / -]
5. -	att	X	[+ / -]	?verbade upp	sig	[+ / -]

Enligt undersökningsmaterialet kan RPF-konstruktionen uppträda i (1-2) påståendesatser, (3) ja/nej frågor, (4) frågeordsfrågor, (5) af-satser. Någon betydelseförändring utifrån positionering verkar inte förekomma. Av praktiska skäl har jag inte tagit med imperativsatser i positionsschemat. När uttryck av RPF-form uttrycks i imperativ fundamenteras subjektet, och typplatsen verkar ofta fyllas av något hjälpverb. Satsadverbial verkar nästan i regel förekomma, t.ex. *alltid* eller *inte*. Gällande uppmaningar finner jag *ett* belägg för RPF-konstruktionen i något som liknar en subjektlös imperativ: *Hetsa inte upp sig, bad herr Markurell och klappade henne på skuldran (R)*, vilket i det här specialfallet uppträder i imperativ. Då detta är en singular förekomst kommer jag därför inte att betrakta det som en form i vilken dessa uttryck är produktiva.²¹ Dagens språkbrukare skulle förmodligen säga *dig* istället.

20 Platsschemat är en sammanslagen variant av Lars-Johan Ekerots tre satsscheman. Schemat har utarbetats av Filippa Lindahl och Kristian Blensenius vid Institutionen för Svenska språket på Göteborgs universitet.

21 Jag har inte funnit någon information gällande en sådan icke-korrelerande reflexiv i varken SAG, SAOB eller SO. Jag har dock en känsla av att negationen kan vara av betydelse för acceptansen. Både passivering och imperativsatser verkar vara något snåriga att beskriva och måste olyckligtvis utelämnas, trots att dessa verkar ha betydelse för beskrivningen konstruktionerna.

Enligt SAG har reflexiva verbförbindelser ingen passiv motsvarighet (4:364). Däremot kan partikelförbindelsen passiveras, t.ex. *Förslaget togs upp på mötet (av X)*. Dessa två förbindelser verkar dock ha ett tätt samband, vilket gör att min språkkänsla vacklar. Det är dock möjligt att uttrycka passiverade RPF-konstruktioner med hjälp av ett expletivt *det*, t.ex. *Här ska det ätas upp sig inför julbordet*. Uttryck som detta brukar enligt Lyngfelt kallas för opersonlig passiv (Lyngfelt 2007:95). Dessa uttryck är jag också tvungen att lämna åt sidan.

En olycklig följd av att inte inkludera opersonlig passiv, samt RPF-konstruktioner i imperativ (och säkert ett flertal andra möjliga varianter av uttryck i RPF-form), är att en fullständig beskrivning av GM och DM verkar svår att ge. Det hindrar mig dock inte att betrakta dem som konstruktioner för att undersöka generella drag i hur den syntaktiska strukturen och de semantiska rollerna speglar varandra.

3.4 Semantiska roller

Jag har tidigare nämnt att *sig* kan ha implikationer för verbets transitivitet i RPF-konstruktioner. Det kan antingen vara en fråga om en falsk reflexiv som inte bär på en egen semantisk roll eller en reflexiv som innehar en semantisk objektsroll (i vid mening). Skillnaden mellan GM och DM verkar dock inte kunna belysas utifrån reflexivens status som objekt eller inte. Både att *äta upp sig* (GM) samt att *säga upp sig* (DM), innehåller en falsk reflexiv, i den meningen att objektet inte direkt är utsatt för den genomskinliga handlingen. För överskådlighetens och nyfikenhetens skull vill jag ändå illustrera de generella drag som DM och GM uppvisar i förhållandet mellan semantiska roller och syntaktiska funktioner.

Låt oss titta närmare på det informella resonemanget gällande betydelsen av GM i avsnitt 3.1, dvs. att *upp* betyder 'mer' av den adjektivistiska egenskapen som bottenar i verbets betydelse. De semantiska rollerna borde då i grova drag kunna yttra sig som följer:

- (12) GRADUELL / DISKRET MODIFIERARE
 [Agent_{påverkad} V [Mål Tema]_{Resultat}
 < Subj V [*upp* Refl] >

Det verkar inte finnas någon möjlighet att se någon skillnad mellan GM och DM. De verkar kunna beskrivas på samma sätt. Huruvida den syntaktiska strukturen bäst ska speglas mot semantiska roller är dock för

mig något oklart. Det rimliga vore att betrakta *upp* och *sig* som Mål och Tema eftersom *sig* knappast agerar, samt att *upp* i betydelsen 'mer av verbetydelse' är målet för Agentens verbande. Agenten verbar sig alltså ett resultat, men hur korrelationen mellan Resultatet och Subjektets roll som Påverkad fungerar, är för mig något diffus. Om vi har antagit *upp* och *sig* i en undernivå för att peka på att dessa tillsammans utgör ett resultat, kan man fråga sig om reflexivens anaforiska funktion fortfarande existerar, och ja, det borde den rimligtvis göra. Valet av Agent är här lika godtycklig som vilken annan semantisk subjeksroll. Både GM och DM-konstruktionen kan inneha Agent, Agens och Orsak, och det finns således ingen skillnad där emellan.

Båda konstruktionerna kan också ha en explicit eller implicit upplevare, och i vissa fall kräver vissa utav konstruktionerna en sådan, t.ex. vid verben *torna* (oftast graduell) och *visa* (alltid diskret).

- (13) UPPLEVD GRADUELL / DISKRET MODIFIERARE
[Upplevare [Agent V [Mål Tema]_{Resultat}]
< Subj V [*upp* Refl] >

Som vi ser är inte heller detta tillräckligt för att hålla isär GM och DM. I dessa upplevda fall lyser ofta Agens med sin frånvaro, och man kan dessutom fråga sig om Agensen i ett fall som *Opponenten tornade upp sig för respondenten*, verkligen agerar.

Det finns två möjliga anledningar till att det inte framkommer någon skillnad mellan GM och DM utifrån analysen. Antingen skiljer sig inte den semantiska rollfördelningen utifrån RPF-formen mellan GM och DM, eller så är min kunskap om dessa roller inte tillräckliga, vilket leder till att detta avsnitt är överflödigt. Jag lutar i det här fallet åt det senare, men utelämnar inte möjligheten av att det här avsnittets redundans har sin förklaring som en följd av en CxP.

Det uppstår nu ett nytt problem, vilket jag hoppas kunna ge en någorlunda god formulering. Om båda konstruktionerna bär på olika helhetsbetydelser som är oförutsägbara utifrån delarnas betydelse, och jag inte tycks kunna skilja dem åt utifrån formen, verkar jag tvingad att anta något av följande alternativ: (1) De antagna konstruktionerna utgör polysema varianter som råkar dela form, där den ena betyder 'mer av adjektiv i komparativ form' (oftast utifrån verbet, men ibland utifrån betydelse av förbindelser), och den andra betyder 'mer av ett tillstånd' (eller snarare aktivering av ett tillstånd); (2) konstruktionerna är homonyma; (3) de tillhör samma konstruktion men betydelseskilnaden

mellan dessa är såpass vag att en gränsdragning inte går att upprätta. Jag väljer alternativ (1) och antar en CxP för avslutande diskussion.

3.5 Sammanfattning av resultat

Utifrån den lexikografiska informationen om *upp* i SO är den vanligaste betydelsen av *upp* i RPF-form graduell i (R). Bedömningen av detta bygger på en överlägsen typ- och förekomstfrekvens av den betydelsen satt i förhållande till antal typer av verb. I stort sett samtliga betydelser av *upp* kan kopplas till ett metaforiskt 'mer' antingen i betydelsen 'mer av ett adjektiv i komparativ' eller 'mer av ett tillstånd/aktivering av ett tillstånd'. Dessa två betydelser av *upp* påverkar helhetsbetydelsen av uttryck i RPF-formen. En följd av den stora betydelsevariationen hos verben och *upp* är att de två helhetsbetydelseerna i RPF-formen med svårighet eller inte alls kan motiveras utifrån dess delar, dvs. antingen har uttrycken en låg delmotivering eller så är de i sin helhet eller delvis lexikaliserade. Detta uppfyller Goldbergs krav på oförutsägbarhet och uttrycken i RPF-form identifieras som konstruktioner. Då det finns anledning att hålla isär konstruktionerna p.g.a. deras skilda betydelser benämns de som Graduell Modifierare (GM) och Diskret Modifierare (DM). Den förstnämnda utmärks av att *upp* modifierar betydelsen av verbet till ett komparativt adjektiv, som sedan *sig* förmedlar till subjektrollen i satsen. Den sistnämnda fungerar på liknande sätt med den skillnad att den är diskret, dvs. att den tillskriver en/ett 'antingen eller' egenskap/tillstånd.

Konstruktionerna är relativt flexibla och funktionella i de flesta sats-typer; de uppför sig dock något märkligt i imperativa satser. Möjligheter till att passivera RPF-uttryck är inte undersökta i någon större grad men det verkar, mot bakgrund av Lyngfelts resonemang gällande reflexiver, något problematiskt. Detta visar sig även kunna ha komplikationer för tilldelningen av semantiska roller.

Då det verkar vara problematiskt att särskilja konstruktionerna åt syntaktiskt anser jag att det finns en möjlighet till konstruktionell polysemi, vilket i så fall är en följd av en CxP. Jag väljer att diskutera möjligheten av en CxP mot bakgrund av det sammanfattade resultatet, samt lyfta Kays produktivitetskrav i samband med detta.

4 Avslutande diskussion

Vad är *upp* med språket? Idén om att Graduella och Diskreta modifierare existerar som C_x , men inte nödvändigtvis med RPF-formen som utgångspunkt verkar rimlig. Det verkar dock finnas god anledning att se dem i ett större perspektiv. Kanske snarare som någon övergripande C_x vars funktion är att graduellt eller diskret tillskriva, alternativt predicera om mer/mindre av egenskaper eller tillstånd till ett subjekt. Det kanske är mer lämpligt att tala om en Reflexiv GM/DM med *upp* som modifierare, för att bespara mig eventuella begreppsliga bekymmer gällande hierarkiska frågor.

Antagandet om att en C_xP leder till en rådande polysemi utifrån formen av GM- och DM- C_x , är inte utan vare sig för- eller nackdelar. Dessa för- och nackdelar kan förmodligen belysas utifrån följande resonemang. Låt korpus (R) utgöra C_1 . Vi skulle kunna säga att $X_{\text{Form/Mening-par}}$ räknas som $Y_{F/M}$ i kontext C_1 , givet att tillräckligt många språkbrukare i C_1 har behov av ett form/betydelse-par Y utifrån formen *eller* betydelsen av ett F/B-par X .²² *Eller* ska här förstås som exklusivt, dvs. antingen eller, men inte båda samtidigt. Så långt är detta endast en förenklad användarorienterad förklaring, som belyser det faktum att språk alltid är beroende av kontext.²³ Den belyser dock en annan intressant aspekt av C_xP , nämligen att en C_xP som leder till en polysemi är beroende av en exklusiv disjunktion, dvs. *eller*. Förmodligen menar Fried något i den stilen, fast genom att skilja mellan intern och extern struktur, där den interna strukturen kan sägas vara uppdelad i lexikala och grammatiska enheter som karakteriserar C_x , medan den externa består av begränsningar för helheten. På den punkten är jag osäker. Låt oss istället fortsätta på tidigare spår. Om $Y_{F/M}$ utvecklar en ny betydelse utifrån formen och endast formen i $X_{F/M}$ i C_1 , så följer det att mitt analysförsök att formmässigt skilja GM från DM fallerar. Att syntaktiskt skilja mellan polysema varianter av en konstruktion verkar då kräva att man spårar de formelement som skiljer övergripande GM- och DM- C_x från varandra, för att därigenom fastställa vilka skillnaderna mellan dessa element tidigare var. Dessa spårade element skulle sedan kunna kopplas samman till de C_x som är representativa för – eller hierarkiskt överordnade – RPF-formen och förhoppningsvis visa att de har

22 Jag frångår Frieds summering av processen något genom att se både X och Y som varsitt form/betydelsepar, vilket är det som jag egentligen tror att hon menar.

23 Att språk är beroende av kontext verkar de flesta vara överens om, men vad en kontext *är* råder det delade meningar om. Någon förklaring till detta vågar jag mig inte på.

utvecklats ur samma form fast med olika formmässiga förutsättningar till följd av diverse eller enstaka CxP. Det verkar dock något snårigt eftersom en sådan utveckling nästan skulle behöva beskrivas som en transformation, och då kan det tänkas att man faktiskt frångår det man egentligen observerar. Av detta följer den fördelaktiga slutsatsen att DM- och GM-Cx kan tänkas beskrivas tydligare med hänvisning till en CxP. Nackdelen är att jag i nuläget omöjligt kan beskriva en sådan process. *Den spekulativa cirkusen får lämnas åt sidan för stunden.*

En beskrivning av detta slag är heller inte tillräcklig för att möta Kays krav på produktivitet. Det går inte att *kaffekanna upp sig*. Inte heller att *husa upp sig*, *vänliga upp sig*, o.s.v. Nybildningar som *tutta upp sig*, är motiverade utifrån sin kontext och/eller genom sitt brott mot normativa uppfattningar om vad som är gångbart, t.ex. för att uppnå någon önskad stilistisk effekt. Det finns dock inget som säger att det inte går, särskilt inte i en skönlitterär domän, där stilistiska effekter är en god anledning till kreativitet, eller vice versa; det är något oklart. Olyckligtvis är undantagen många för att möta Kays krav. Det går att *äta upp sig* men acceptansen för uttryck som att *förtära upp sig* eller *glufsa upp sig*, verkar delvis bero på verbets etableringsgrad i samband med de för den här uppsatsen aktuella förbindelserna.

En sista sak som är värd att nämna, även om det kan tyckas vara något parentetiskt, är antalet typer av lexikaliserade verb, partikelförbindelser, reflexiva verbförbindelser, och RPF. Av dessa var antalet lexikaliserade verb och förbindelser utifrån de 99 typerna av verb – enligt föregående ordning: 84, 61, 40, 19. Detta satt i förhållande till att de icke-listade enkla verben ändå kan förekomma i vissa förbindelser (ibland samtliga, ibland några), kan vara något att undersöka vidare. Finns det mönster mellan verbtyper gällande vilka förbindelser de kan ingå i? Är RPF-formen en förutsättning för skapandet av vissa verbtyper som annars inte skulle fungera utanför RPF-formen? Kan det vara på det sättet att GM är starkare kopplat till (för mig) okända språkförändringsprocesser som partikelförbindelsen skulle kunna tänkas föra med sig in i RPF-formen? Kan DM vara kopplad på ett liknande sätt till de reflexiva verbförbindelserna? Många är frågorna och tid till funderingar är knapp.

Syftet med uppsatsen kan sägas vara uppfyllt, i och med att *upp* i samtliga uttryck av RPF-form i (R) alltid är mer av en egenskap (GM) eller en aktivering av ett tillstånd (DM). Men visst Gertrud Stein, visst är *ett upp något mer, något mer, något mer, något mer...*

5 Litteraturförteckning

- Ekerot, Lars-Johan 2011: *Ordföljd, tempus, bestämdhet: föreläsningar om svenska som andraspråk*. 2., [utök.] uppl. Malmö: Gleerup.
- Fillmore, Charles J. 1997: Construction Grammar Lecture Notes. ms. <http://www.icsi.berkeley.edu/~kay/bcg/lec02.html> (hämtdatum: 2010-05-06).
- Fried, Mirjam (ej utgiven): *Construction Grammar*, To appear in A. Alexiadou & T. Kiss (red.), *Handbook of syntax* (2nd ed.). Berlin: Walter de Gruyter.
- Fried, Mirjam 2013: *Principles of Constructional Change*, I: G. Trousdale & T. Hoffmann (eds.), *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford University Press.
- Goldberg, Adele 1995: *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago & London.
- Goldberg, Adele 2013: *Constructionist Approaches*, I: G. Trousdale & T. Hoffmann (eds.), *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford University Press.
- Jansson, Håkan 2006: *Har du ölat dig odödlig? En undersökning av resultativkonstruktioner i svenskan*. (MISS 57.) Göteborg.
- Kay, Paul 2013: *The Limits of Construction Grammar*, I: G. Trousdale & T. Hoffmann (eds.), *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford University Press.
- Lehmann, Christian. 2002: *New reflections on grammaticalization and lexicalization*. I: Wischer, Ilse & Diewald, Gabriele (eds.), *New reflections on grammaticalization*. Amsterdam & Philadelphia: J. Benjamins (TSL, 49).
- Lyngfelt, Benjamin 2007: Mellan polerna. Reflexiv- och deponenskonstruktioner i svenskan. Ur: *Språk och stil 17*.
- Michaelis, Laura. A. 2012: *Making the Case for Construction Grammar* I: Boas, Hans Christian & Sag, Ivan A. (2012). *Sign-based construction grammar*. Stanford, Calif.: CSLI Publications/Center for the Study of Language and Information.
- SAG = Teleman, Ulf; Erik Andersson & Staffan Hellberg 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket*. 1893-. Lund: Gleerupska universitetsbokhandeln.
- Searle, John R. 2006: *Social Ontology: Some Basic Principles*. University of California (Berkeley). Department of Philosophy

- Strzelecka, Elzbieta 2003: *Svenska partikelverb med in, upp, ut och ner. En semantisk studie ur kognitivt perspektiv*. Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. Uppsala.
- Sundman, Marketta 1987: *Subjektval och diates i svenskan*. Åbo.
- Svanlund, Jan 2002: Lexikalisering. Ur: *Språk och stil 12*. S. 7-46.
- Svensk ordbok: utgiven av Svenska Akademien*. 1. uppl. (2009). Stockholm: Norstedt [distributör].